

אתר דעת * לימודים * גיליון 16 * תש"פ * 2019/20

ברכת הכוהנים - מודל הצרכים של בני העם היהודי

אריה ארזי

התוכן

א. הקדמה

ב. תפקיד ברכת הכוהנים

ג. תכלית ברכת הכוהנים

ד. מודל הצרכים של האדם

ה. עקרונות התיאוריה של מסלאו

ו. מודל הצרכים של העם היהודי ופירמידת הצרכים של מסלאו

ז. מדרג בברכת הכוהנים

הברכה הראשונה היא: "יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ".

הברכה השנייה היא: "יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיַּחַנְנֶךָ".

הברכה השלישית היא: "יִשְׂאֵהוּ ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיִּשְׂם לְךָ שְׁלוֹם".

מימוש עצמי של האדם היהודי

מדרג בברכת הכוהנים לפי מפרשים שונים

סיכום

ביבליוגרפיה

א. הקדמה

מאמר זה מחבר בין עולם התורה ותיאוריות פסיכולוגיות, ובודק את דרך ההתייחסות לצורכי האדם, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכוהנים מחד, ובתיאורית הצרכים של א' מאסלו מאידך. מאחר שמקורה של ברכת הכוהנים הוא אלוקי, יש לראות את הברכה כהתייחסות אלוקית לצורכי האדם, ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה.

הפסיכולוג היהודי האמריקאי אברהם מסלאו (1908 – 1970) פיתח בשנות הארבעים של המאה העשרים את התיאוריה הקרויה על שמו: "מדרג הצרכים של מסלאו". הרעיון המרכזי של תיאוריה זו הוא, שיש מדרג אוניברסאלי בדרך שבה כל בני האדם מתייחסים לצורכיהם ופועלים להשגתם. ניתן להתייחס לצורכי האדם כפירמידה בת חמישה שלבים כאשר כל שלב מייצג סוג מסוים של צרכים (ראו להלן).

במאמר זה ננסה להוכיח כי יש דמיון רב בין ההתייחסות האלוקית לצורכי האדם ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת כוהנים, לבין המודלים שהוצעו ע"י א' מאסלו ואדולפר שבא בעקבותיו.

ברכת הכוהנים כתובה בספר במדבר (ו' כב-כז) וזה לשונה (כולל הקדמה וסיום):

וַיְדַבֵּר ה' אֶל-מֹשֶׁה לְאמֹר. דַּבֵּר אֶל-אַהֲרֹן וְאֶל-בָּנָיו לֵאמֹר, פֹּה תִבְרְכוּ אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲמֹר לָהֶם:

יְבָרְכֶךָ ה' וַיִּשְׁמְרֶךָ.

יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיַּחַנְנֶךָ.

יִשְׂאֵהוּ ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, וַיִּשְׂם לְךָ שְׁלוֹם.

וְשָׂמוּ אֶת-שְׁמִי עַל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, וְאָנִי אֲבָרְכֶם.

בעבר, בזמן שהתקיימה עבודת הכוהנים בבית המקדש, הייתה נשיאת הכפיים חלק מעבודות המקדש הנעשות עם הקרבת הקרבנות. כמו כן תיקן שלמה המלך לומר בעת התפילה את ברכת הכוהנים גם בכל יתר המקומות (בלשון חז"ל "בגבולין" [תוספתא סוטה פ"ז ה"ח]).

ב. תפקיד ברכת הכוהנים

הרב איתמר אלדר¹ מסכם את דברי בעל השפת אמת² ואת דברי ר' מנחם מנדל מויטבסק³ בעל 'פרי הארץ', ואלו דבריו:

הכוהנים מברכים את בני ישראל בכך שהם מביאים את ישראל להיות מוכנים לקבל את הברכה והדבר בא לידי ביטוי בנשיאות הכפיים.... והמברך יכול בברכתו, לחוש כי הוא צינור, כי זיכה אותו הקב"ה להיות שלוחו, להביא את ברכת ד' על המתברכים, ומכח זה שניתן לו הוא מבקש לחבר בין שמים לארץ, להיות פתח וקשר הקושר בין המתברכים לבין ברכת ד' המבקשת את מסילתה אל המתברכים, והוא בברכתו מעניק לה מסילה זו.

הרש"ר הירש הולך בדרך דומה ומפרש כי הכוהנים אינם מברכים ברכה משל עצמם. הם חוזרים במדויק על הטקסט המוקרא להם ואין הם אלא בבחינת צינור דרכו יורד השפע האלוקי על האדם, או כלי שדרכו תגיע ברכת ה' לעמו.⁴

ג. תכלית ברכת הכוהנים

רבי יונתן אייבשיץ⁵ אומר כי "רצון ה' היה במצוות הכוהנים שיתברכו בו ישראל כל אחד מה שצריך לו". דהיינו ברכת הכוהנים נועדה לספק את צורכי האדם. הוא מוסיף ואומר כי רק הקב"ה הוא היודע צורכיהם של כל אחד מישראל, וכל הצרכים הללו הוכנסו ע"י הקב"ה בתוך חמש עשרה התיבות של ברכת הכוהנים. זו גם הסיבה לכך שלכוהן אסור להוסיף על ברכות אלו, שכן מקורה של ברכת הכוהנים הוא אלוקי. הקב"ה יצר את האדם, והוא המכיר והמבין את נפש האדם, מאווייו, רצונותיו וצרכיו, והדרך שבה האדם מנסה לספק את צרכיו המגוונים, ולכן יש לראות את הברכה כהתייחסות אלוקית לצורכי האדם ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה.

ד. מודל הצרכים של האדם

ראינו לעיל את הדרך שבה מתייחסת התורה לצורכי האדם, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכוהנים. כעת ננסה לבחון את הנושא מנקודת מבט אנושית, דהיינו: כיצד כל אדם מתייחס לצרכיו, לצורך לפתח אותם ולספקם ולרצון להגשים את עצמו?

² "ברכת הכוהנים", ראו: <http://www.etzion.org.il/vbm/archive/10-chasidut/28naso.rtf>. יש שם הרחבה גם למשמעויות אחרות של הברכה.

³ בפירושו לפרשת נשא תרנ"ב. מחבר ה"שפת אמת" הוא רבי יהודה אריה לייב אלטר (תר"ז-תרס"ה; 1847 – 1905). כיהן כאדמו"ר השני לחסידות גור מגיל 23 ועד לפטירתו.

⁴ ר' מנחם מנדל מויטבסק (1730 – 1788), מחשובי תלמידיו של המגיד ממזריץ', עלה לארץ ב-1777 בעליית תלמידיו הבעש"ט וחי בטבריה עד פטירתו. חיבר מספר ספרים ביניהם פרי הארץ העוסק בקבלה.

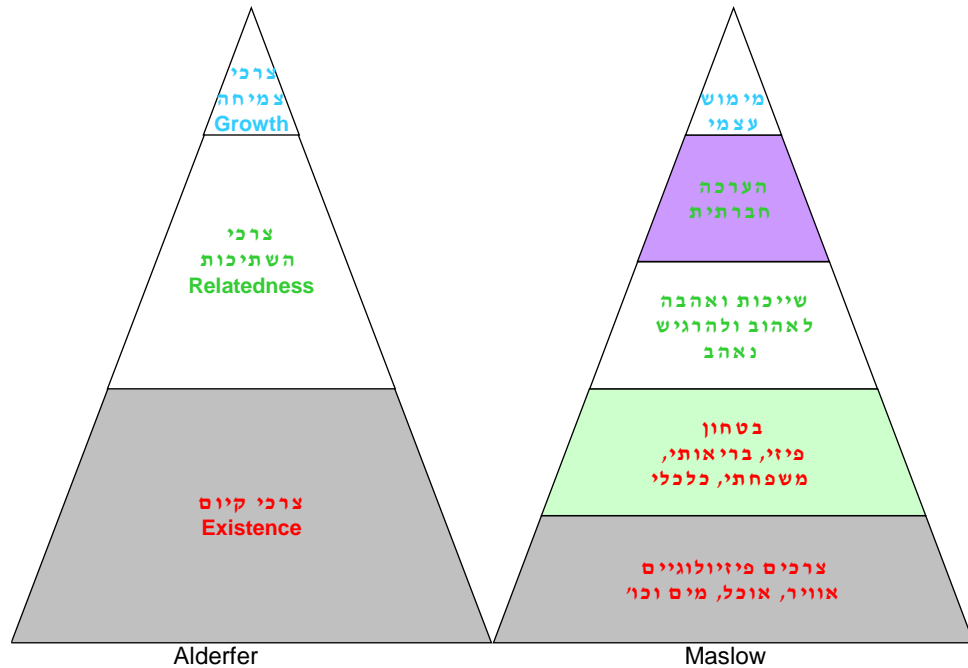
⁵ ר' שמשון בן רפאל הירש, ספר במדבר, תרגם הרב מ' ברויאר, ירושלים תש"ן, עמ' סז-סח. בספרו נפש יהונתן. רבי יונתן אייבשיץ (1690 - 1764) יליד פולין, כיהן כרב קהילה בקהילות אלטונה, המבורג וואנדסבק. כתב ספרים רבים בנושאי קבלה, חסידות, פרשנות, אגדה והלכה.

שאלה זו העסיקה ומעסיקה פסיכולוגים רבים. אחד המפורסמים שבהם הוא הפסיכולוג היהודי האמריקאי אברהם מסלאו אשר פיתח ופרסם בשנות הארבעים של המאה העשרים את התיאוריה הקרויה על שמו: "מדרג הצרכים של מסלאו". תיאוריה זו הנלמדת עד היום, נחשבת לאחת התיאוריות החשובות ביותר של המאה העשרים בתחום מדעי ההתנהגות. תיאורית "מדרג הצרכים של מסלאו" השפיעה ומשפיעה עד היום על מגוון תחומים במדעי החברה, כולל מנהל עסקים, ניהול, פיתוח ארגוני ועוד. א' מסלאו נחשב גם כיום כפסיכולוג מוביל, והתיאוריות והמודלים שהוא פיתח רלוונטיות גם בתקופתנו, עשרות שנים אחרי פטירתו.⁶ מרבית ספרי הלימוד בפסיכולוגיה חברתית וארגונית ובתחומי ניהול והנעת עובדים, מציגים את התיאוריה שלו. חיפוש בגוגל בערך Maslow נותן למעלה מ-2,300,000 קישוריות, עובדה המעידה כשלעצמה על הרלוונטיות הרבה של תיאוריה זו גם היום.

אברהם מסלאו נולד בניו-יורק כבן למהגרים יהודיים שהגיעו מקייב. הוריו לא היו יהודים אורתודוקסים והוא התרחק מהמסורת היהודית והפך לאתאיסט. מסלאו היה הומניסט ואוהב אדם, וכנראה שאחת הסיבות שגרמו לו לנסות למצוא מה מניע את האדם, קשורה לעליית היטלר לשלטון בגרמניה. מסלאו ניסה להבין מה מניע אנשים לבחור במנהיגים פשיסטים כדוגמת היטלר. הוא היה בקיא בכל התיאוריות החשובות בפסיכולוגיה של המאה העשרים, והגיע למסקנה שאף אחת מהן אינה עוסקת במכלול הצרכים של האדם. מסלאו סבר כי המשותף בין בני אדם מתרבויות שונות בכל הקשור לגורמי ההנעה שלהם, עולה על המפריד ביניהם, ולכן הוא חתר למציאת מודל אוניברסלי המסביר את הנעת האדם בדרך למימוש עצמי. כדי לפתח את המודל החליט מסלאו לבדוק אנשים שהצלחתם הייתה יוצאת דופן, ולדעתו הם הגיעו למימוש עצמי.

הרעיון המרכזי של תיאוריה זו הוא שיש מדרג אוניברסלי בדרך שבה כל בני האדם מתייחסים לצורכיהם ופועלים להשגתם. ניתן להתייחס לצורכי האדם כפירמידה בת חמישה שלבים כאשר כל שלב מייצג סוג מסוים של צרכים.

⁶ מולי"ם מכובדים ביותר מוציאים היום את ספריו. לדוגמא: הספר *Maslow on Management*, הכולל דברים שכתב מסלאו עצמו על נושא הניהול, עם הקדמה של Warren G. Bennis יצא לאור בשנת 1998 בהוצאת John Wiley and Sons. באותה הוצאה יצא לאור בשנת 2000 גם ספרו: *The Maslow Business Reader* עם הקדמה ועריכה של Stephens C. Deborah. בספר - *Integrating Social Science & Ecosystem Management: A National Challenge* By Linda Shela Mou, Diane Publishing, Caldwell 1977 יש התייחסות נרחבת למודל הצרכים של מסלאו (עמ' 204-206).

- השלב הנמוך ביותר כולל את הצרכים הפיזיולוגיים הנדרשים על מנת להתקיים: אוויר, אוכל, מים וכו'.
- השלב השני כולל את צורכי הביטחון: ביטחון פיזי, ביטחון בריאותי, ביטחון משפחתי וביטחון כלכלי.
- השלב השלישי מתאר את הצורך בשייכות ואהבה – האדם צריך להרגיש שייך למסגרות חברתיות; הוא רוצה לאהוב ולהרגיש נאהב.
- השלב הרביעי הוא הצורך בהערכה חברתית – האדם רוצה להרגיש שהסביבה מעריכה אותו, מכבדת אותו ומכירה בערכו.
- השלב החמישי והעליון בפירמידה הוא מימוש עצמי, דהיינו הצורך של האדם לפתח את עצמו ולהשתמש בכישורים הייחודיים לו כדי להגיע למימוש הפוטנציאל האישי; להוצאה לפועל של היכולות והכוחות המצויים בו בפוטנציה.⁷

ה. עקרונות התיאוריה של מסלאו

1. יש סדר קדימויות בהתפתחות צורכי האדם ובסיפוקם. בני האדם ידאגו קודם כול לסיפוק הצרכים המצויים במקומות הנמוכים יותר בפירמידה (דהיינו, צרכים פיזיולוגיים קודמים לצורכי ביטחון וכו').
2. כל עוד צורך ברמה מסוימת לא סופק, לא תהיה לאדם מוטיבציה לנסות לספק צורך הנמצא במקום גבוה יותר בפירמידה. מרגע שצורך מסוים סופק, מתעורר הצורך הבא, הגבוה יותר במדרג, ותשומת הלב מתמקדת בו.
3. צורת הפירמידה מבטאת לא רק את סדר השלבים, אלא היא ממחישה גם כי ככול שעולים בשלבי

הפירמידה, קטן אחוז האוכלוסייה המגיע לשלב זה. למשל, לשלב העליון, שלב המימוש העצמי, מצליח להגיע רק אחוז אחד מהאוכלוסייה.

4. העלייה במעלה הפירמידה משקפת את התפתחות האישיות וצרכיה. שלושת השלבים הגבוהים בפירמידה הם תלויי תרבות ורקע חברתי. מימוש עצמי הוא צורך אינדיבידואלי המוגדר על פי המאפיינים הייחודיים של הפרט.

5. חשוב לציין כי במאמר המרכזי של א' מסלאו על תיאורית הצרכים, שפורסם ב-1943, הוא מציין כי המודל הכללי נכון לרוב האוכלוסייה, אולם יש גם חריגים שלגביהם שלבי הפירמידה מתהפכים.⁸ במאמרו הוא מזכיר שבעה סוגים של חריגות מהמודל, כמו למשל אנשים שלגביהם הערך החשוב ביותר הוא רעיון, אידיאל, ערך מוסרי וכדומה. אנשים אלו יהיו מוכנים לרעוב כדי לראות את רעיונם מתממש. מסלאו מציין כי יש אנשים המוכנים גם למסור את נפשם על קיום ערכים אלה (people) become martyrs.

המודל של מסלאו פותח ושונה ע"י חוקר בשם אלדרפר (Alderfer) שפרסם ב-1972 את מודל ה-E.R.G.; מודל שלושת קבוצות הצרכים של אלדרפר.⁹ בהתאם למודל זה ניתן לחלק את מכלול צורכי האדם לשלוש קבוצות של צרכים שהם:

1. **Existence**: צורכי הקיום (צרכים פיזיולוגיים + צורכי ביטחון)

2. **Relatedness**: צורכי השתייכות; צרכי החברתיים של האדם.

3. **Growth**: צורכי צמיחה (כבוד, הערכה ומימוש עצמי).

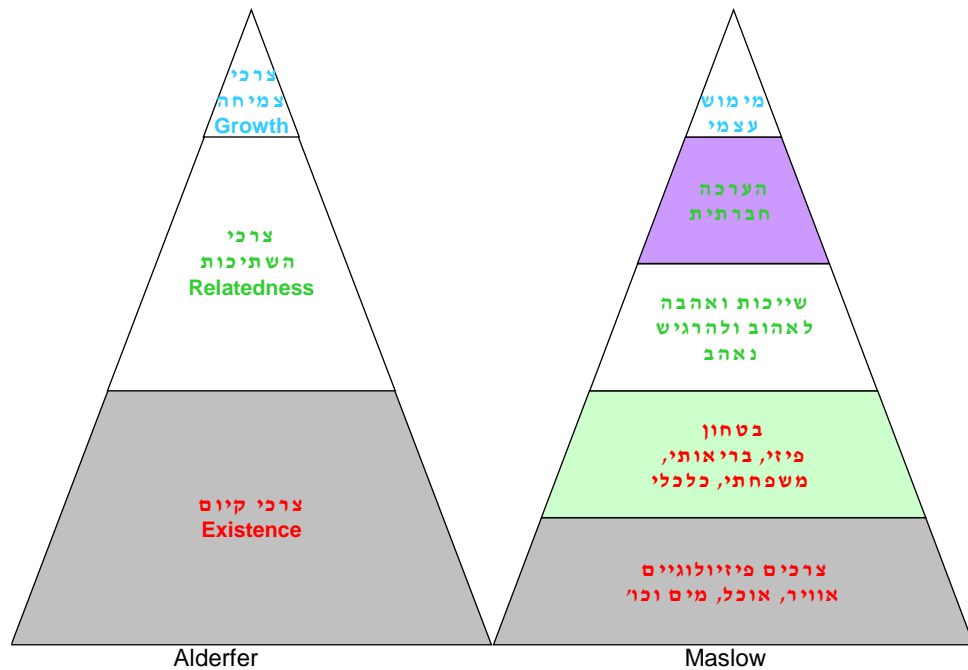
גם אלדרפר סובר כי ככל שצורך ברמה מסוימת מסופק יותר, כך אנו מונעים יותר לספק את הצרכים הגבוהים ממנו, אם כי ההתייחסות שלו לסדר סיפוק הצרכים גמישה יותר מזו של א' מסלאו.

המודל של אלדרפר עדיין רלוונטי היום (למעלה משלושים שנה אחרי פרסומו), ומצוטט בספרים שיצאו אחרי שנת 2000.¹⁰ מכל מקום, המשותף לשני המודלים הללו הוא התייחסותם לכך שצורכי האדם מדורגים, ויש סדר בסיפוק הצרכים כמודגם בצירור הבא:

10 שם עמ' 387 – 389.

⁹ Alderfer, C. *Existence, relatedness, & growth*, Free Press, New York 1972

¹⁰ למשל: מקורמק ב-2003 וריגולוסי ב-2005 (ראו ביבל').

1. מודל הצרכים של העם היהודי ופירמידת הצרכים של מסלאו

ראינו כי על פי המודלים של מסלאו ואלדרפר, יש חלוקה של צורכי האדם לקבוצות שונות, ויש מדרג בין הצרכים, החל בצרכים הבסיסיים ביותר וכלה בצורכי צמיחה ומימוש עצמי.

השאלה שבה אבקש לדון היא: האם גם בברכת הכוהנים הנאמרת מזה אלפי שנים, והמראה, כאמור, את ההתייחסות האלוקית לסיפוק צורכי האדם, ניתן למצוא מדרג בסדר הברכות.

טענותיי המרכזיות במאמר זה הן:

1. גם בברכת הכוהנים יש מדרג. הברכה מחולקת לשלוש, וכל אחת בפני עצמה מתייחסת לצרכים אחרים של האדם באופן מדרוג הדומה למדרגים של מסלאו ואלדרפר כפי שנראה להלן.

2. התייחסותו של אלוקים לברואיו ולצורכיהם, כפי שהיא באה לידי ביטוי בברכת הכוהנים, מעידה על כך שצורכי האדם אינם נתפסים כחטיבה אחת. יש סדר, הגיון וחוקיות בצרכים אלה ובהתייחסות האלוקית למילויים.

3. למסקנה הנובעת משני הטיעונים דלעיל יש משמעות מעשית וחינוכית בעיני האדם המאמין.

4. גם למבנה הפנימי של הטקסט המקודש של ברכת הכוהנים, דהיינו לסדר של המילים והמשפטים, יש משמעות רבה. מבנה הברכה, כמו המילים עצמן, מעיד על הדרך שבה הקב"ה מתייחס לצורכי האדם באמצעות ברכותיו, ועל המדרג שבצרכים אלה. רעיון זה מצא גם ביטוי הלכתי בהלכה הקובעת כי הכוהנים חייבים לברך את העם בדיוק בנוסח הכתוב ובסדר הכתוב, ואסור להם להחליף את סדר הברכות.

2. מדרג בברכת הכוהנים

הברכה הראשונה בברכת הכוהנים עוסקת בנושאים גשמיים, והיא מקבילה לשני השלבים הראשונים במודל של מסלאו: צרכים פיזיולוגיים וצורכי בטחון. הברכה האמצעית עוסקת כולה בעניינים רוחניים – שייכות, אהבה

והערכה חברתית, ולפיכך היא מקבילה לשלבים האמצעיים במודל של מאסלו. בחלק הראשון של הברכה השלישית מובעת קרבת אלוקים אינטימית, וחלק זה מקביל לשלב הרביעי במודל של מאסלו - הצורך בכבוד ובהערכה. ובסיום הברכה עומד השלום כערך הנעלה ביותר, המקביל למימוש העצמי הנמצא בראש פירמידת הצרכים של מאסלו ואלדרפר.

עיון ראשוני מראה כי בברכת הכוהנים יש מדרג מן הבחינה הצורנית הטכנית:
 הברכה הראשונה כוללת שלוש מילים (15 אותיות) - **יברכך ה' וישמרך**.
 הברכה השנייה כוללת חמש מילים (20 אותיות) - **יאר ה' פניו אליך ויחַנְךָ**.
 והברכה השלישית כוללת שבע מילים (25 אותיות) - **ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום**.
 בחינה יסודית יותר מעלה כי המדרג מצוי גם בתוכן הברכות.

הברכה הראשונה היא: "יְבָרְכֶךָ ה' וְיִשְׁמְרֶךָ"

הבה נעיין בפירושים השונים שניתנו לפסוק זה. מדרש ספרי (במדבר פסקא מ) דורש: "יברכך ה' בנכסים" - שיתברכו נכסיו, "וישמרך בגוף" - שמירה מחוליים; רש"י על אתר מפרש את הכתוב על שמירה מן המזיקים: "וישמרך - שלא יבואו שודדים ליטול ממונך"; מדרש תנחומא (פרשת נשא סימן י): "וישמרך" - מן הגייסות ומן המלכויות, שלא יקחו רשויות השלטון את ממונך כמיסים". על פי פירושים אלה יש בברכה זו התייחסות ישירה לנושא הביטחון; ביטחון כלכלי וביטחון פיזי.

יש הרואים ברכה זו כברכת הפיריון בהיבט הפיסיולוגי שבה: "יברכך" - זו ברכת פרי האדמה, וולדות אדם וולדות בהמה" (משנת רבי אליעזר פ"ד עמ' 73), כלומר יברכך וישמרך בבנים ובבנות. ויש הרואים כאן ברכה לזקנה ולחיים ארוכים (לקח טוב). מפרשים רבים מדגישים את הקשר שבין ברכה ושמירה ואת העובדה שרק בורא העולם יכול לתת ברכה ושמירה יחד, כדברי התנחומא (בובר, פרשת נשא סי' יח):

עם הברכה - שמירה. מלך בשר ודם יש לו אוהב בסוריא והוא יושב ברומי, שלח המלך אחריו עלה ובא אצלו, נתן לו מאה ליטרין של זהב, טענו, יצא לדרך. נפלו עליו ליסטין ונטלו כל מה שנתן לו (המלך) וכל מה שהיה אצלו. שמא יכול המלך לשומרו מן הליסטין? לפיכך נאמר 'יברכך ה' וישמרך'.

הקב"ה יכול לשמור על האדם, מה שאין כן מלך בשר ודם.
 לאור האמור ניתן להכליל ולומר כי מפרשים רבים רואים בברכה זו את הרובד המקביל לצרכים הפיזיולוגיים וצורכי הביטחון במודל של מסלאו, או לצורכי הקיום במודל של אלדרפר.

הברכה השנייה היא: "יָאֵר ה' פָּנָיו אֵלֶיךָ, ויחַנְךָ"

הפירושים הרבים לברכה זו שמים דגש על היחס החברתי ההדדי שבין האדם והסובבים אותו. המשמעות העיקרית של "ויחַנְךָ" היא: ייתן את חַנְךָ בעיני הבריות. משמעות זו מצאנו גם במקורות מקראיים אחרים, כגון: "ויהי ה' את יוסף, ויט אליו חֶסֶד, ויתן חַנּוּ בעיני שר בית הסהר" (בר' ל"ט:כא); "ותהי אסתר נשאת חַן בעיני כל ראייה" (אס' ב' טו); "ומצא חַן ושכל טוב בעיני א-להים ואדם" (משלי ג:ד). המדרש מפרש אף הוא ברוח זו: "ויחַנְךָ - יתן בכם דעת שתהיו חוננים זה את זה ומרחמין זה את זה" (במדבר רבא וילנא, פרשה יא).

לפי מדרש תנחומא (בובר, פרשת נשא סי' יח), פירוש הברכה השנייה הוא: יאר - זה מאור פנים של הקב"ה עצמו שיראה לך פנים שוחקות. והספרי זוטא (פסקה ו) משלים: 'וַיִּחַנְּךָ - בדעת בחכמה ומוסר ובינה השכל'. לפי פירושים אלה בולט מאד ההבדל בין הברכה הראשונה לשנייה. בעוד שהברכה הראשונה כל עניינה בגשמיות, הרי הברכה השנייה - כולה בעניינים רוחניים. יתרה מזו, ברכה זו מראה את הצורך של אדם מישראל להשתייכות; השתייכות בעיקר לעולמו של הקב"ה - עולם התורה והמצוות, ולקבוצת בני העם היהודי הנבדלת משאר בני אנוש בהיותה מאוחדת על ידי מטרת רוחניות, לאחר שקיבלה עליה עול מלכות שמיים. השתייכות לקבוצה זו ע"י קיום המצוות, ובייחוד מצוות התפילה, מקנה לכל אחד מחברי הקבוצה חוסן נפשי.¹¹ עוד מצאנו (בתנחומא ישן, פרשת נשא סי' י'): "יאר ה' - יעמיד ממך בנים בני תורה... יעמיד ממך כהנים שמאירין את המזבח... יעמיד ממך נביאים". גם בפירוש זה רואים התייחסות חברתית שכן הוא מציין אנשים רוחניים המצויים בחברה ומרוממים אותה.

נמצאנו למדים כי הברכה האמצעית מביעה שייכות, אהבה, והערכה חברתית. דהיינו, ברכה זו מקבילה לשלבים השלישי והרביעי במודל של מסלאו, ולשלב האמצעי במודל של אלדרפר. כאן המקום לציין כי הצרכים במרכז הפירמידה של מסלאו - שייכות אהבה והערכה חברתית - באים לידי ביטוי גם בהלכות של ברכת הכהנים. לפני שהכהנים פונים לברך את הציבור, עליהם לברך ברכה מקדימה: "אשר קידשנו במצוותיו וציונו לברך את עמו ישראל באהבה". בין הכוהן המברך ובין הקהילה המתברכת חייבים לשרור אהבה, הרמוניה חברתית ותחושת שייכות, שאם לא כן אסור לכוהן לברך.¹² בברכת הכהנים יש גם דין של "פנים אל פנים", דהיינו הכהנים והמתברכים חייבים לעמוד כשפני הכהנים מופנים אל פני המתברכים. הרב פערלא בספר המצוות לרס"ג (חלק א', מצווה ט"ז) הציע נימוק מעניין לדין זה. הוא מבאר שבעמידה פנים אל פנים יש "סימן שהקב"ה אוהב את ישראל", כאשר המפגש שבין העם ובין הכהנים מבטא כל כולו את אותה אהבה.¹³

הברכה השלישית היא: "ישא ה' פניו אליך, וישם לך שלום".

המשמעות העיקרית של נשיאת פנים היא "הרמת הפנים והפנייתם לכיוון שלך".¹⁴ חז"ל לימדונו כי נשיאת פנים זו היא העדפה הנובעת מיחסו המיוחד של הקב"ה לעם ישראל; יחס של קרבה ואינטימיות היוצר את נשיאת הפנים, את האפשרות שלא לכעוס גם כאשר מצד הדין צריך לכעוס. רעיון זה בא לידי ביטוי במקומות שונים, כמו למשל במדרש במדבר רבה (פרשה יד, ז):

¹¹ ראו ר' וולף, "תפילה ותשובה בימים נוראים כמקור לחוסן האדם", דף שבועי לראש השנה תשס"ג (מס' 461).
¹² באר היטב ס"ק כ' על שו"ע אורח חיים סימן קכ"ח הלכה יא: "הטעם שאומרים 'באהבה' משום דאיתא בזהר כל כהן דלא רחם לעמא, או עמא לא מרחמין לה, לא ישא כפיו". וראו במאמרי "ברכת הכהנים והרמוניה חברתית", דף שבועי לפרשת 'נשא' תשס"א (מס' 395).

¹³ עוד על האהבה בברכת הכהנים ראו: הרב עזרא ביק, "מהותה של ברכת כהנים",

<http://www.etzion.org.il/vbm/archive/12-halak/27birkatkohanim>

¹⁴ א' כהן, "ישא ה' פניו אליך", דף שבועי לפרשת 'נשא' תשנ"ז (מס' 188). כהן עומד על ההבדל שבין פשט הכתוב "יהפך פניו כלפי אצלך" לבין מדרשו שהוא הפליה לטובה ביחסו של ה' לעם ישראל לעומת יחסו לגויים. לדעתי אין הבדל משמעותי בין הדרש לבין הפשט.

וכי הקב"ה נושא פנים, והלא כבר נאמר אשר לא ישא פנים? אמר הקדוש ברוך הוא: **כשם שהם נושאים לי פנים**, כך אני נושא להם פנים. כיצד? כתבתי בתורתך: **‘ואכלת ושבעת וברכת’**, ואדם מישראל יושב הוא ובניו ובניו ובניו ואין לפניהם כדי שביעה, ונושאים לי פנים ומברכין, ודקדקו על עצמן עד כזית, עד כביצה, לפיכך, **‘ישא ה' פניו וגו'.**

מה הרעיון המובע במדרש זה? שני פסוקים העוסקים במידותיו של הקב"ה סותרים לכאורה זה את זה. האחד בענייננו: **‘ישא ה' פניו אליך’**, והשני בדברים (י:ז): **‘אשר לא ישא פנים’**. מדרש תנחומא (האזינו ד') פותר את הסתירה בהדגשת המלה **‘אליך’**: לעם ישראל הקב"ה אכן נותן יחס מועדף ונושא להם פנים, ואילו ביחס לאומות העולם קיים הכלל: **‘אשר לא ישא פנים’**. אך לפי המדרש המצוטט לעיל, שתי האמירות מתייחסות לעם ישראל. הדוגמה במדרש מתארת סיטואציה שבה אדם מברך ברכת המזון גם כאשר הוא אינו שבע, ובכך הוא כביכול נושא פניו כלפי הקב"ה, והקב"ה מצידו משיב על כך ביחס דומה של נשיאת פנים והעדפה כלפי ישראל. בנשיאת הפנים ההדדית אנו מוצאים ביטוי ליחס האינטימי השורר בין הקב"ה לעמו.

רעיון האינטימיות מופיע גם במדרש הבא (במדבר רבא וילנא פרשה יא):

‘ישא ה' פניו וגו', יהפך פניו כלפי אצלך, לא דומה שואל שלום חבירו בתוך פניו, כשואל מן הצדדין. אלא ישא ה' פניו אליך יהפך פניו אצלך כמה דתימא (ויק' כו:ט) **‘ופנית אליכם והפנית’**.

ראינו כי בהתאם למודלים של מסלאו ואלדרפרר השלבים העליונים במדרג הצרכים הם צורכי צמיחה (כבוד, הערכה ומימוש עצמי). לדעתי זו המשמעות של נשיאת הפנים של הקב"ה לישראל כפי שהיא באה לידי ביטוי במדרשים דלעיל.

מימוש עצמי של האדם היהודי

ציינו לעיל כי השלבים הגבוהים בפירמידה הם תלויי תרבות ורקע חברתי, וכי מימוש עצמי הוא צורך אינדיבידואלי המוגדר על פי המאפיינים הייחודיים של הפרט. לטענתי, הדרך למימוש עצמי של היהודי המאמין מושגת על ידי קרבתו לאלוקיו. רעיון זה מובע בתנ"ך במקומות רבים כגון: **‘אחת שאלתי מאת ה', אותה אבקש שבתי בבית ה' כל ימי חיי לחזות בנעם ה' ולבקר בהיכלו’** (תה' כ"ז:ד); **‘צַמְאָה נַפְשִׁי לֹא-לֵהִים לְאֵל-חַי, מְתִי אָבוֹא וְאֶרְאֶה פְּנֵי-אֱלֹהִים’** (שם מב:ג); **‘וְנִכְסְפָה וְגַם-פְּלִתָה נַפְשִׁי לְחֻצְרוֹת ה'’** (שם פד:ג) ובהמשך **‘כִּי טוֹב יוֹם בְּחֻצְרֵיךָ מֵאֶלְפִי’** (שם יא), וכן **‘ואני קרבת א-להים לי טוב’** (שם עג:כח) ועוד. מצאנו אם כן כי ברכת הכוהנים מכוונת אותנו להתקרב אל המימוש העצמי של היהודי המאמין, ע"י השגה של קרבת אלוקים.

הקרבה האינטימית אל ה' המובעת בחלק הראשון של הברכה השלישית - **‘ישא ה' פניו אליך’** - מביאה לסיום הברכה ולפסגתה: **‘וישם לך שלום’**. השלום, שהוא אחד משמותיו של הקב"ה, הוא **הערך העליון ביותר בעולם היהודי**. ערך זה נתפס כתגמול העליון ביותר שהקב"ה יכול להעניק לאוהביו. המדרש (ספרי זוטא) מציין **‘שכל מעשים וזכויות שעשה אברהם אבינו לא נתן לו הקב"ה שכרו אלא שלום, שנאמר ‘ואתה תבוא אל אבתיך בשלום’** (בר' ט"ו:טו). גם יעקב אבינו ביקש שלום: **‘ושבתי בשלום אל בית אבי’** (בר' כ"ח:כא), והנביא מלאכי אומר בשם ה' בהתייחסו לאהרון: **‘בריתי היתה אתו החיים והשלום’** (ב'ה). זה היה גם השכר ששילם ה' לפינחס הכוהן על קנאתו: **‘הנני נתן לו את בריתי שלום’** (במדבר כ"ה:יב). השלום הוא השכר הניתן גם ללומדי התורה, ככתוב: **‘שלום רב לאהבי תורתך’** (תהלים קי"ט:קסה). והשלום הוא גם שכרם של עושי הצדקות: **‘והיה מעשה הצדקה שלום, ועבדת הצדקה השקט וְקָטַח עַד עוֹלָם’** (ישעיה ל"ב:יז).

במסכת 'דרך ארץ זוטא' מוקדש פרק שלם למעלת השלום כערך עליון.¹⁵ הקב"ה שמו שלום, ישראל שמם שלום, המשיח שמו שלום, ואפילו מלאכים זקוקים לשלום, קל וחומר בני אנוש. ר' יהושע דסכנין בשם רבי לוי אמר (ויקרא רבא פרשה ט, ט):

גדול השלום, שכל הברכות וטובות ונחמות שהקב"ה מביאן על ישראל חותמין בשלום. בקריאת שמע פורס סוכת שלום; בתפלה – 'עושה שלום'; בברכת כוהנים – 'וישם לך שלום'.¹⁶

בעל "אוצר חיים"¹⁷ אומר על "וישם לך שלום" שהמילה "שלום" היא מילה אחת המחזיקה הרבה מובנים ספונים וחשובים, מכילה כל טובות שבעולם, עד שאין כל אדם יכול לתרגמה כל צורכה לכל לשון ושפה אחרת, ולפיכך אמרו חז"ל (סוטה לח ע"א): "כה תברכו – בלשון הקודש". ש' רצבי אומר על סיומה של ברכת הכוהנים: "השלום אינו עשוי ליפול כחסד משמים. על האדם להכשיר את הקרקע וליצור מציאות שיתכן לכונן בה שלום... השלום... מקבל משמעות של ערך שעל יחידים וקבוצות לממשו".¹⁸

בראש פירמידת הצרכים של **ברכת הכוהנים** עומד השלום כערך הנעלה ביותר, שכולם כה צריכים לו ולצערנו רק מעטים זוכים לו, והרי זו מקבילה למימוש העצמי המרבי **במודל של מסלאו**. המימוש העצמי הוא צורך שלעולם לא ניתן לספקו במלואו, ורק מעטים מצליחים להשיגו באופן חלקי. מעניין לציין כי בשנים 1943-4 עבד א' מסלאו עם הסטודנטים שלו ב-Brooklyn College והוא ביקשם לכתוב על אדם שהם מכירים שמימש את עצמו במידה המרבית. בהדרכה שנתן לתלמידיו הוא השתמש במספר מונחים המאפיינים מימוש עצמי כמו: **שלום**, רוגע ועוד.¹⁹

מדרג בברכת הכוהנים לפי מפרשים שונים

עד כה בדקנו את תוכנה של כל אחת מהברכות **בנפרד**. עמדנו על משמעות הברכה, ראינו כי יש בברכת הכוהנים מדרג וכי ניתן להשוות מדרג זה למודלים של מסלאו ואלדרפר. עיון נוסף במקורות מעלה שיש פירושים בהם הדרשן או המפרש היה **מודע למדרג הפנימי** של ברכת הכוהנים והתייחס לכך.²⁰ ר' יצחק עראמה²¹ כותב:²²

כי אלו השלוש ברכות הם מיוחדות לשלוש צרכים הכרחיים אשר לנו, והאחד צרכי **גופותינו** בעניין הממונות וכל הנלווה אליו מהקניינים הזמניים ... והשני צרכי **נפשותינו** בעניין ההשכלה ... השלישי הוא צרכנו לבינינו ובין אלוקיננו, והוא לקבל משאת פניו ודבקות אהבתו... וגם לזה לא יושלם כי אם במה שבא... באומר **'וישם לך שלום'**.

¹⁵ וראו באתר דעת - <http://www.daat.ac.il/daat/toshba/zuta/11-2.htm>

¹⁶ להרחבה בנושא עיינו בספרו של גפנר על ברכת כהנים.

¹⁷ מובא שם.

¹⁸ ש' רצבי, "רעיון השלום בברכת הכוהנים ובמשנתו של א"ד גורדון", בספר **הוגים בפרשה** בעריכת נפתלי רוטנברג, ספרי חמד, מכון ואן ליר, ירושלים 2005.

¹⁹ הופמן עמ' 156.

²⁰ ראו בהרחבה במאמרו של ע' פריש, "ברכת הכוהנים", דף שבועי לפרשת 'נשא' תשס"ד (מס' 550) אשר מציין את ההדרגתיות בתוכן הברכה אך מבלי להשוותו לתחומים אחרים.

²¹ ר' יצחק עראמה (1420 - 1494) היה מחכמי ספרד בדור הגירוש. שימש כרב במספר קהילות בספרד, גורש לפורטוגל, עבר לאיטליה ונפטר בנאפולי.

²² ר' יצחק עראמה, **ספר עקידת יצחק**, ירושלים תשכ"א שער ע"ד. הספר מכיל למעלה ממאה דרשות על פרשות השבוע.

אברבנאל²³ בפירושו לברכת הכוהנים כותב:²⁴

ואמר 'יברכך ה' וישמרך', **שהיא ברכה בענייני הגוף, שיברך וישפיע עליהם טובות הרבה בני חיי ומזוני, וישמור אותם שלא יחסרו מהם, שכל דבר נוסף צריך שמירה... והפסוק השני ברך אותם בטובות הנפשיות, מהדעה והחכמה... ובפסוק השלישי באו מלבד השם הנכבד שש תיבות, שהן: ישא פניו אליך וישם לך שלום, לפי שהוא כולל לשני השלמויות יחד, הגופני והנפשי, ולכך היה מספר תיבותיו כמספר שני פסוקים הראשונים יחד, כי הפסוק הזה רומז, אל ההשגחה האלוקית על הגוף ועל הנפש יחד, עד שיגיעו אל תכלית ההצלחה... הנה אם כן יוכלו בברכות הקצרות האלה כל מיני הטובות, איש לא נעדר.**

גם לפי דברי אברבנאל המדרג ברור: הבסיס – ענייני גוף, מעליו ענייני נפש, ובראש "תכלית ההצלחה" – השלום כמחבר גוף ונפש.

ר"ע ספורנו²⁵ מפרש על אתר:

'יברכך' בעושר ונכסים, שאם אין קמח אין תורה. 'וישמרך' מן הגזלנים. 'ישא פניו אליך' יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו וממעשיו אחר שתשיג צרכיך בברכתו. 'ישא ה' פניו אליך' לחיי עולם. כענין 'כי עמך מקור חיים' וכו'. וכאמרם (ברכות יז ע"א) צדיקים יושבין [ועטרותיהם בראשיהם] ומתענגים מזיו השכינה. 'וישם לך שלום' מנוחת שלום שהוא הנצחיות בלי תערובת עונש הראוי לכל שלם לחיי עולם.

לדעת ספורנו, הברכה הראשונה מתייחסת לצרכים חומריים ולביטחון. לדעתו, צרכים אלה מהווים תשתית הנדרשת על מנת לאפשר לאדם היהודי לעסוק בצרכים נעלים יותר. העיסוק בצרכים הרוחניים ("יגלה עיניך באור פניו להביט נפלאות מתורתו וממעשיו") מתאפשר רק "אחר שתשיג צרכיך בברכתו". נמצאנו למדים כי ר' עובדיה ספורנו קדם למסלאו ולאדרפר בהבנה כי ראשית יש לספק את הצרכים החומריים וצורכי הביטחון ורק אחר כך יש מקום לסיפוק צרכים רוחניים.

המלבי"ם²⁶ מפרש:²⁷

הברכה הראשונה כוללת הטבות גשמיות שהם נראים ומוחשיים... והיא כוללת ברכת הקניינים שעל זה אמר 'יברכך בנכסים; ברכת הגוף... ישמרך בגוף, ברכת כוחות הנפש התלויים בחומר... הברכה השנייה היא העניינים הנפשיים וזה מציין בהארת פנים... הברכה השלישית מצד הקשר שיש לנשמה עם הגוף, וחותם הברכה הוא 'וישם לך שלום' - השלום שהוא שם כולל לכל ההצלחות וקיום לכל העולמות.

²³ דון יצחק אברבנאל (1473 - 1508) פרשן תנ"ך, פילוסוף, מדינאי ואיש כספים. נולד בליסבון ונפטר בוונציה.

²⁴ פירוש על התורה, ירושלים תשמ"ד (ההדגשות הן שלי, א"א).

²⁵ רבי עובדיה ספורנו (1476 - 1550). רב, רופא ופרשן מקרא באיטליה.

²⁶ רבי מאיר לייבוש בן מיכל (1789 - 1809). רב במזרח אירופה ובמרוכזה. נלחם ברפורמים ברומניה, ונחשב בין מפרשי התנ"ך הגדולים של המאה התשע עשרה.

²⁷ ספר תורת אלוקים עם פירוש המלבי"ם, הוצאת מנורה התשט"ז, עמ' 93 - 94.

בהמשך מדבר המלבי"ם על השלום המאחד את כל כוחות הנפש של האדם ויוצר הרמוניה בניהם. ובלשונו: "יתחברו (כוחות הנפש) לאחדות ע"י הנפש האלוקית המחברת אותם להעמדת הגווייה"²⁸.

רש"ר הירש²⁹ מפרש כי "הברכה הראשונה מברכת את ישראל בהצלחת נכסיהם הגופניים והחומריים ובהגנה מפני כל השפעה מזיקה". הברכה השנייה עוסקת ב"הענקת כישרונות רוחניים... ה' יעניק לנו את הכישרונות הרוחניים הדרושים כדי שנוכל... להכיר ולהבין את פני ה' שנתגלו לנו". לדעת רש"ר הירש, 'פני ה' הם מטרתו של הקב"ה שתוגשמה "ע"י הנהגת ה' ועל ידי האדם העושה את רצון ה' בחירות". על הברכה השלישית הוא אומר: "גם כאן כבר נאמרה ברכה חומרית ורוחנית... לכך נוספת עתה ברכת 'שא' וזו היא אפוא התוצאה האחרונה של הברכה, הכתר של ברכת 'יברכך' ו'יאר' שקדמו לה. משמעות הברכה היא קרבת ה'". רש"ר הירש מציין במפורש את הסדר הראוי לסיפוק הצרכים:

אין אנו נכספים לקרבת ה' כדי להשיג על ידיה ברכה חומרית ורוחנית, אלא אנו מבקשים ברכה חומרית ורוחנית כדי לעשות בה את רצון ה' - למען נהיה ראויים לברכת ה'.

פירושו של רש"ר הירש אף הוא מקדים כרונולוגית את המודלים של מסלאו ואלדרפר, ומקביל להם רעיונית, כאשר הברכה השלישית היא המימוש העצמי והצמיחה כפי שהן נתפסות בעין היהודית. מעניין ואף חשוב לציין כי לדעתו יש בברכת הכוהנים גם משמעות ראשונה במעלה של השתייכות והערכה חברתית, כאשר תוצאת הברכות היא ש"כל בעלי הרגש והמחשבה שמסביבך יראו בך השלמה לעצמם; אליך ישאפו, ובך יראו את היסוד להווייתם".

סיכום

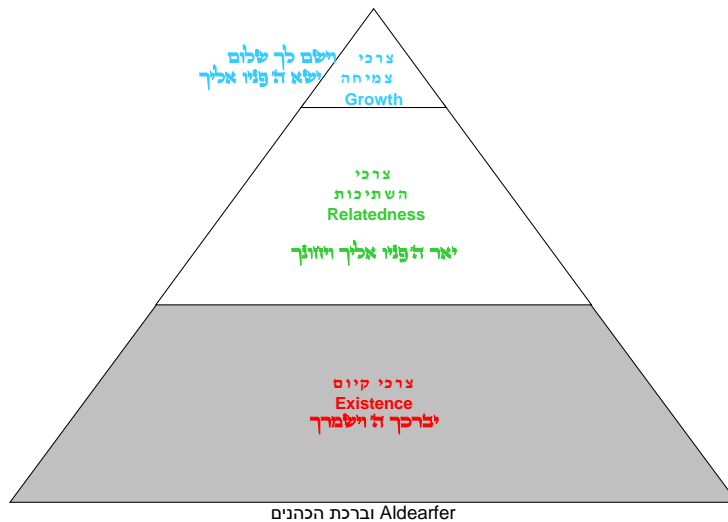
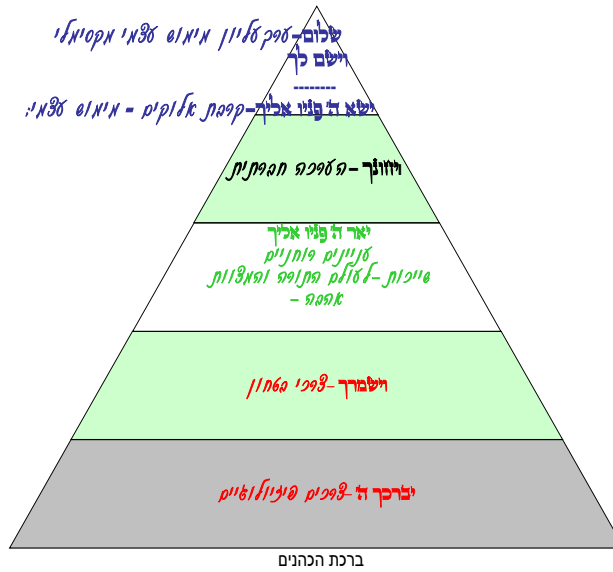
במאמר זה ניסינו לחבר בין שני עולמות תוכן שונים: התורה והפסיכולוגיה, ולבדוק את דרך ההתייחסות לצורכי האדם ולסיפוק צרכים אלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכוהנים מחד, ובתיאורית הצרכים של א' מסלאו מאידך. חז"ל לימדונו כי "תורה קדמה לעולם"³⁰, ומסתבר כי יש דמיון רב בין ההתייחסות האלוקית לצורכי האדם ולסדר הנכון למילוי צרכים אלה, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בברכת הכוהנים ובדרך שבה נתפרשה ברכה זו לאורך הדורות, לבין המודלים שהוצעו ע"י א' מסלאו ואלדרפר.

²⁸ לדעתי, משמעות זו של שלום פנימי - של האדם עם עצמו - כפי שהובנה ע"י המלבי"ם, דומה למשמעות שנתן א' מסלאו למונח 'שלום' בהדרכה שנתן לתלמידיו (ראה לעיל).

²⁹ ר' שמשון בן רפאל הירש (1808 - 1888) נחשב לאבי שיטת "תורה עם דרך ארץ". מנהיג היהדות האורתודוקסית בגרמניה במאה התשע עשרה. ציטוט דבריו לקוח מפירושו לספר במדבר, בתרגומו של מ' ברויאר, ירושלים תש"ן, עמ' סז-סח.

³⁰ פסחים נד ע"א.

המדרג מודגם בדיאגרמות הבאות :

כפי שראינו, הברכה הראשונה בברכת הכוהנים כל ענינה בגשמיות, והיא מקבילה לצרכים פיזיולוגיים וצרכי בטחון במודל של מסלאו. הברכה האמצעית עוסקת כולה בעניינים רוחניים שהם שייכות, אהבה, והערכה חברתית, והיא מקבילה לשלבים האמצעיים במודל של מסלאו. בחלק הראשון של הברכה השלישית מובעת קרבת אלוקים אינטימית, וחלק זה מקביל לכבוד והערכה במודל של מסלאו, ובסיום ברכת הכוהנים עומד השלום כערך הנעלה ביותר, המקביל לצורך במימוש עצמי הנמצא בראש פירמידות הצרכים של מסלאו ואלדרפר. כמו כן ראינו כי לדעת מסלאו, מימוש עצמי הוא צורך אינדיבידואלי המוגדר על פי המאפיינים הייחודיים של הפרט. ברכת הכוהנים מראה לנו במקביל, כי המימוש העצמי של עם ישראל כחברה וכפרטים

מושג על ידי קרבת אלוקים ומערכת של קשר אינטימי עמו. כל האמור לעיל משתקף ברוב המוחלט של דברי המפרשים לדורותיהם, החל בחז"ל וכלה במפרשים מהמאה התשע עשרה כדוגמת רש"י הירש. אנו שזכינו ולמדנו את ברכת הכוהנים ומשמעותה, יכולים ללמוד מהברכה ומסדר הפנימי שבה, כיצד ובאיזה סדר עלינו לפעול לסיפוק צרכינו, ובמודל המעניין והחשוב של מסלאו נתבונן לאור מאמר חז"ל: "ליתא מילתא דלא רמיזא באורייתא"³¹.

ביבליוגרפיה

- מ' כשר, תורה שלמה
 מ' גפנר, ספר ברכת כהנים, ירושלים תשנ"ב.
 אתר פרשת השבוע של אוניברסיטת בר אילן: <http://www.biu.ac.il/JH/Parasha/>
 Alderfer, C., *Existence, relatedness, & growth*, Free Press, New York 1972.
 Bogardus, A. M., *Professional in Human Resources Certification Study Guide*, 2007.
 Hoffman, E., *The Right to Be Human: The Biography of Abraham Maslow*, Hermeny P Tarcher, Los Angeles 1988.
 Jones, M., *Maslow's Hierarchy of Needs Can Lower Recidivism*, A.C.A. (American Correctional Association) 66 (2004) pp. 18 – 21.
 Maslow, A.H., "A Theory of Human Motivation", *Psychological Review* 50, (1943), pp. 370 – 396.
 McCormack, G.L.; Evelyn G.; Jaffe, E.G.; Goodman-Lavey, M., *The Occupational Therapy Manager*, American Occupational Therapy Association 2003⁴, p.4, p.12.
 Rigolosi, E.L.M., "Management And Leadership In Nursing And Health Care: An Experiential Approach", *Leadership and Management in Nursing*, Springer publishing company, N.Y. 2005, p. 60.
 Weinberg, H., "The effective time-binder and Maslow's 'self-actualizing person'", E.T.C. (A Review of General Semantics) 62 (2005), p. 313.

³¹ בתרגום חופשי 'אין דבר בעולם שלא נרמז כבר בתורה'. המקור בבבלי תענית ט ע"א, שם כתוב: "מי איכא מידי דכתיבי בכתובי דלא רמיזי באורייתא".